

Η λαογραφία μεταξύ Αποκριάς και Μεγάλης Εβδομάδας

/ [Πεμπτουσία](#)· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Η Σαρακοστή δεν είναι μόνο μια σημαντική χρονική περίοδος με θρησκευτικό νόημα, καθώς αποτελεί στάδιο νηστείας και ασκήσεως των αρετών εν αναμονή του Πάσχα. Αποτελεί και περίοδο με ιδιαίτερη λαογραφική σημασία, αφού συνδυάζει αρχαίες γονιμικές τελετουργίες με την ζέουσα πίστη του ελληνικού λαού στην ορθόδοξη παράδοση. Μεταξύ της Αποκριάς και της Μεγάλης Εβδομάδας, η Σαρακοστή τιμάται ιδιαιτέρως από τον ελληνικό λαό, ως στάδιο προετοιμασίας αλλά και ως κρίσιμη εορτολογική περίοδος, που προετοιμάζει την ανοιξιάτικη βλάστηση και την καλοκαιρινή συγκομιδή, γεγονότα κρίσιμα επίσης για την επιβίωση των παραδοσιακών κοινοτήτων.

Σε πολλές ελληνικές περιοχές, η αρχή της Σαρακοστής σηματοδοτούνταν από απόλυτη νηστεία, από την τήρηση δηλαδή αυστηρού νηστίσιμου τριημέρου, μέχρι και την πρώτη Προηγιασμένη θεία λειτουργία της Τετάρτης. Το δε πρώτο Σάββατο, εορτή του διά κολλύβων θαύματος του αγίου Θεοδώρου, ο ελληνικός λαός το τιμά ως Ψυχοσάββατο, παρασκευάζει κόλλυβα και μνημονεύει τους προσφιλείς νεκρούς του, οι δε κοπέλες παλαιότερα έβαζαν από τα κόλλυβα αυτά κάτω από το μαξιλάρι τους, επικαλούμενες τελετουργικά τους αγίους Θεοδώρους, με την πίστη ότι έτσι θα προκαλούσαν μαντικά όνειρα περί γάμου, μέσω των οποίων θα μάθαιναν την οικογενειακή τους τύχη.

Ανάλογη γονιμική-ευλογητική της φύσης σημασία είχε και η λιτανεία των αγίων εικόνων, κατά την Κυριακή της Ορθοδοξίας. Με την περιφορά των εικόνων στα όρια του οικισμού και την πάνδημη συμμετοχή σε αυτήν, εξαγιαζόταν η φύση, ευλογούνταν οι παραγωγικές δραστηριότητες των κατοίκων και ευλογούνταν οι καλλιέργειες και οι προσδοκώμενες σοδειές, κάτι που ήταν ιδιαιτέρως σημαντικό για τις παραδοσιακές ελληνικές κοινότητες, με τον αγροτοκτηνοτροφικό χαρακτήρα τους. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό το ότι γενικότερα οι σαρακοστιανές και οι πασχαλινές λιτανείες έχουν παρόμοιο αγιαστικό της φύσης χαρακτήρα, καθώς εντοπίζονται σε μια σημαντική και σημαδιακή για την πρόοδο της βλάστησης και της ανοιξιάτικης αναγέννησης της φύσης στιγμή, μια στιγμή πραγματικά διαβατήρια και οριακή, ένα εορτολογικό όριο με φυσικές συνιστώσες, καταβολές και ρίζες.

Αλλά και τα λουλούδια ή τα φυτά -συνήθως δενδρολίβανο- που στόλιζαν τον Τίμιο Σταυρό κατά την έκθεσή του για προσκύνηση, την Κυριακή της Σταυροπροσκυνήσεως, είχαν παρόμοιο αγιαστικό και προφυλακτικό χαρακτήρα. Οι γυναίκες τα μετέφεραν με ευλάβεια στα σπίτια τους και τα φύλαγαν στο εικονοστάσι, το κέντρο της οικιακής λατρευτικής τιμής. Εκεί τα αποξήρηναν και τα χρησιμοποιούσαν για να καπνίζονται με αυτά, καθώς τα έκαιγαν στο θυμιατό, σε περιπτώσεις ασθενειών, για να αποδιώχνουν την βασκανία, ακόμη και για να αποτρέπουν και να εξορκίζουν τις ξαφνικές, βίαιες και συχνά ολέθριες ανοιξιάτικες και καλοκαιρινές κακοκαιρίες. Την ενισχυτική των πιστών δύναμη του Τιμίου Σταυρού, όπως ακριβώς την διδάσκει και την πιστεύει η Εκκλησία, πίστευαν ότι αυτά τα «σταυρολούλουδα» την αποκτούσαν δια της επαφής τους με το σταυρό, και είχαν τη δύναμη να την μεταφέρουν στους πιστούς.

Αλλά και η παρόμοια χρήση των λουλουδιών με τα οποία είχε στολιστεί η εικόνα της Παναγίας, κατά τις ακολουθίες των Χαιρετισμών και του Ακαθίστου Ύμνου, στην ίδια κατηγορία τελετουργικών πράξεων εντάσσεται. Ο λαός μας παραδοσιακά παρακολουθούσε και παρακολουθεί τις ακολουθίες αυτές μαζικά και με πίστη, καθώς τιμά συστηματικά και εντατικά την Θεοτόκο, και περιμένει από εκείνην παραμυθία στις δυσκολίες και βοήθεια στα καθημερινά αδιέξοδα. Τα λουλούδια της εικόνας της είχαν, κατά την λαϊκή λατρευτική πίστη, μέρος της αγιαστικής δύναμης της Παρθένου Μαρίας, και ο ευσεβής λαός μας τα τιμούσε δεόντως και αναλόγως. Περιττό βεβαίως είναι να τονίσουμε την αυστηρή τήρηση της νηστείας από τους ανθρώπους του λαού, οι οποίοι συχνά δεν κατέλυαν λάδι όλη την εβδομάδα, σε περιπτώσεις δε σωματικής αδυναμίας μόνο Τετάρτη και Παρασκευή, προετοιμαζόμενοι έτσι για τη μεγάλη εορτή του Πάσχα.

Τέλος, παρόμοια αγιαστική επενέργεια στη φύση πίστευαν ότι ενείχε και το λαϊκό

δρώμενο του Λαζάρου, που σε πολλές περιοχές της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας τελούσαν το Σάββατο του Λαζάρου, πριν την Κυριακή των Βαΐων, στο τέλος ουσιαστικά της Σαρακοστής. Το δρώμενο αυτό τελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από κοπέλες, και ουσιαστικά περιλάμβανε την τελετουργική περιφορά ενός ομοιώματος του σπαργανωμένου με τα εντάφια σάβανα Λαζάρου, στολισμένου με λουλούδια και πρασινάδες, στα σπίτια του χωριού, ενώ παραλλήλως τραγουδούσαν ένα σχετικό άσμα. Σε ανταμοιβή, έπαιρναν από την κάθε νοικοκυρά αβγά, που θα έβαφαν αργότερα κόκκινα, ώστε να τηρήσουν το σχετικό ελληνικό πάγκοινο λατρευτικό έθιμο.

Κοζανίτισσες με παραδοσιακές στολές τραγουδούν τα Κάλαντα του Λαζάρου

Για το αγερμικό δρώμενο του Λαζάρου και το σχετικό τραγούδι πολλά έχουν γραφεί στην πλούσια ελληνική και βαλκανική λαογραφική βιβλιογραφία, καθώς το δρώμενο είναι ευρύτερα διαδομένο και σε άλλους ορθοδόξους λαούς της χερσονήσου του Αίμου. Κοινή ωστόσο συνισταμένη όλων αυτών των μελετών είναι η διαπίστωση πως η επίτευξη ευλογίας της φύσης, «καλοχρονιάς», ευετηρίας δηλαδή, και καλής σοδειάς βρίσκονταν πάντοτε στο επίκεντρο της τέλεσης του εθίμου. Κι αυτό επειδή όπως σημειώσαμε και στην αρχή, ο αγιασμός και η ευλογία της φύσης αποτελούσαν την κύρια μέριμνα των παραδοσιακών κοινοτήτων, ακριβώς επειδή από την καλή απόδοση και την επιτυχία της ετήσιας σοδειάς εξαρτώνταν η ζωή και η επιβίωση, τόσο σε ατομικό και οικογενειακό, όσο και σε ευρύτερα κοινωνικό επίπεδο.

Συνήθιζαν οι πρόγονοί μας, για τον υπολογισμό του χρονικού μήκους της «κυρά Σαρακοστής», να κατασκευάζουν από ζυμάρι ομοίωμα γυναίκας, κάτω από την ποδήρη φούστα της οποίας εξείχαν επτά πόδια, όσες και οι εβδομάδες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Μετά τον κατανυκτικό εσπερινό κάθε Κυριακής των Νηστειών, επιστρέφοντας στο σπίτι τους έκοβαν και από ένα πόδι, ώστε να γνωρίζουν με βεβαιότητα αν και κατά πόσο πλησίαζαν η Μεγάλη Εβδομάδα και το Πάσχα. Και γνώριζαν οι άνθρωποι του λαού, με την ανεπιτήδευτη και πηγαία ευσέβεια, ότι μπορούσαν να καταλάβουν την Σαρακοστή και το πλήρες νόημά της μόνο μέσα από την παρακολούθηση των σχετικών εκκλησιαστικών ακολουθιών, γι' αυτό και συμμετείχαν σε όλες, ακόμη και στα καθημερινά Μεγάλα Απόδειπνα, τα γνωστά στο λαό μας ως «Δυνάμεους», από το επαναλαμβανόμενο σε αυτά γνωστό τροπάριο «Κύριε των Δυνάμεων μεθ' ημών γενού ...».

Παραδοσιακά καλάντα του Λαζάρου στην Λευκοπηγή Κοζάνης

Στις σημερινές αγχώδεις και νόθα παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες μας, η προσφυγή στους δοκιμασμένους και καθαγιασμένους αυτούς ρυθμούς και τρόπους ζωής θα ήταν ίσως μια δραστική απάντηση σε όσα καθημερινά ταλανίζουν τον άνθρωπο. Χωρίς ιδιαίτερα υλικά μέσα ή τεχνολογικές ευκολίες, οι άνθρωποι του λαού που τηρούσαν τα έθιμα αυτά, είχαν καταφέρει αυτό που για μας σήμερα φαντάζει άπιαστο όνειρο: Ζούσαν σε πλήρη συμφιλίωση με το θέλημα του Θεού, ολιγαρκείς, αλλά και ουσιαστικά ευτυχισμένοι. Κι ίσως εδώ βρίσκεται το βαθύτερο μήνυμα και νόημα της αναφοράς στα ελληνικά λαϊκά σαρακοστιανά έθιμα, στο ότι δηλαδή προβάλλουν απέναντί μας ως ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής και δράσης, ως μια ορθόδοξη και παραδοσιακή απάντηση στο άγχος και την κατάθλιψη των καιρών. Γι' αυτό και όσα παραπάνω αναφέρθηκαν, πέραν της επιστημονικής και ιστορικής έχουν και πρακτική αξία και εφαρμογή, αφού αποτελούν μια οργανωμένη και δοκιμασμένη συνταγή εξόδου από τα σύγχρονά μας αδιέξοδα και υπέρβασης μιας κρίσης, η οποία πρωτίστως βρίσκεται μέσα στην καρδιά και την ψυχή μας, και δευτερευόντως μόνο σχετίζεται με οικονομικά μεγέθη και τεχνικές παραμέτρους.